

СУДОВАЯ РЭФОРМА XVI СТ. У ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ

УА “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі”

г.Мінск, Рэспубліка Беларусь

Прыходзька Н.Дз.

Куракевіч Н.І. – кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Судовая рэформа XVI ст., тэарэтычныя падставы якой закладваліся беларускімі мысліцелямі, стала прыкметай надыходу новай, больш дэмакратычнай эпохі. Яна паклала пачатак рэфармаванню судовай сістэмы на падставе прагрэсіўных прынцыпаў судовага ладу і судаводства. Судовая рэформа з’явілася важным этапам у жыцці ВКЛ. Былі тэарэтычна адзначаны, развіты і ў той ці іншай ступені адлюстраваны ў заканадаўстве прагрэсіўныя прынцыпы судовага ладу і судаводства, якія садзейнічалі правасвядомасці і прававой культуры грамадства. Тым самым стваралі ўмовы для далейшага развіцця беларускай дзяржаўнасці.

У XVI ст. у Вялікім княстве Літоўскім паступова ствараюцца неабходныя ўмовы для сацыяльна-эканамічных, палітычных і прававых пераўтварэнняў, у тым ліку і адносна рэфармавання судовага ладу і судаводства. Даволі доўгі час у Вялікім княстве Літоўскім, як і раней у старажытных беларускіх княствах (Полацкім, Віцебскім, Пінскім і інш.), судовыя функцыі выконвалі службовыя асобы, асабліва вышэйшыя службоўцы цэнтральнай адміністрацыі разам з князем. Амаль да пачатку XVI ст., сістэма судовых устаноў заставалася няпэўнай, доволі складанай і разнастайнай. У сувязі з працэсамі цэнтралізацыі дзяржавы робяцца першыя спробы уніфікацыі разнастайнага (пратыкулярнага) звычаёвага права, што знайшло адлюстраванне, напрыклад, у грамаце Казіміра 1447 г. Аднак, гэты працэс пайшоў значна хутчэй толькі ў XVI ст., асабліва ў сувязі з паскарэннем цэнтралізацыйных працэсаў у дзяржаве і ўтварэннем такіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, як ваяводства і паветы. Тым не менш і ў гэты перыяд дарэформенная судовая сістэма Вялікага княства Літоўскага заставалася складанай, разнастайнай і маладаступнай. У якасці аб’ектыўных прычын судовага рэфармавання перш за ўсё трэба назваць актывізацыю сацыяльна-эканамічнага жыцця дзяржавы, чаму садзейнічала замацаванне магдэбургскага права ў гарадах, складанне ўнутранага рынку, развіццё міжнароднага гандлю і г.д.

Неабходнасць рэфармавання дзяржаўна-прававых інстытутаў тэарэтычна абгрунтавалі тагачасныя філосафы і асветнікі Ф.Скарына, Л.Сапега, М.Ліцьвін, А.Волан, А.Валовіч, П. Астравіцкі і інш. Яны ў сваіх творах заклікалі арганізаваць дзейнасць судовай сістэмы на новых прагрэсіўных і высокамаральных прынцыпах. Ф.Скарына прытрымліваўся ідэі вяршэнства народаў у праватворчасці, справядлівасці ў адпраўленні правасуддзя. Ён лічыў, што мэтай пакарання з’яўляецца застрашванне злачынцы і адначасова папярэджванне іншым асобам – патэнцыяльным злачынцам (агульная і спецыяльная прэвенцыя). Трэба адзначыць, што прыблізна тыя ж патрабаванні прыводзіліся і іншымі аўтарамі. Так, л.Сапега пісаў: “...каб вы ў суды і ў трыбуналы выбіралі не толькі людзей добрых, якія гэтыя правы нашы добра ведаюць, але і богабаязных і дабрадзейных, якія б не для карысці свёй і на шкоду бліжняга з-за сквапнасці сваёй і для падарункаў правы скажалі, але, простым парадкам ідучы, святой праўды і справядлівасці прытрымліваліся, а тую свабоду, якой карыстаемся, у цэласці нам захавалі” (прадмова са Статута 1588 года).

Судовая рэформа была накіравана на ўдасканаленне ўсёй судовай сістэмы дзяржавы. Хаця яна праводзілася ў кантэксце павелічэння правоў прывілеяванага саслоў’я шляхты, аднак яна непасрэдна тычылася правоў усіх пластоў насельніцтва. Для свайго часу рэформа была дастаткова радыкальнай, наватарскай і тэхнічнай. У працэсе яе правядзення былі тэарэтычна адзначаны, публічна заяўлены, а потым ў той ці іншай ступені замацаваны ў заканадаўстве новыя прававыя прынцыпы судовага ладу і судаводства, якія садзейнічалі далейшаму прагрэсіўнаму развіццю дзяржавы, павышэнню прававой культуры і правасвядомасці народа: вяршэнства закону, аддзялення судовай улады ад выканаўчай, роўнасці шляхціцаў перад судом і законам, адзінай падсуднасці шляхты, адказнасці за віну і кожнага за сябе (бацька за сына, сын за бацьку і г. д. не адказваюць) і толькі ў судовым парадку, прэзюмпцыі невінаватасці, інстанцыйнасці судовага працэсу, выбарнасці, незалежнасці суддзяў і падпарадкаванасці іх закону, тэндэнцыі свабоднай ацэнкі доказаў, публічнасці і вуснасці судовага працэсу, спаборнасці судовага працэсу з удзелам адвакатаў. Тым самым ствараліся тэарэтыка-прававыя перадумовы для пераходу да наступнай, больш развітай грамадска-эканамічнай фармацыі.

Рэформа праходзіла паэтапна на працягу XVI стагоддзя, што знайшло адлюстраванне ў важнейшых агульнадзяржаўных законах: пастановах Бельскага сойма 1564 года, законе аб Галоўным Судзе 1581 года і Статутах. Гэтыя акты рэгламентавалі працэдуру ўтварэння, склад і кампетэнцыю новых судоў – земскіх, падкаморскіх, а таксама Галоўнага Суда (Трыбунала). Самым важным ў дзейнасці апошніх было тое, што яны ўтвараліся выбарным шляхам і дзейнічалі згодна з ідэяй аддзялення судовай улады ад выканаўчай.

Літаратура:

Гісторыя Беларусі. У 2 ч. Ад старажытных часоў па 2004 г./ Пад рэд. прафесараў Я.К. Новік і Г.С. Марцуля. Мн. “Вышэйшая школа”, 2006.

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. – Т.1 – 6. – Мн., 1991 – 2003.

Юхо Я.А. Крыніцы беларуска-літоўскага права. – Мн., 1991.

Юхо Я.А. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі. – Мн., 1992.